

Taikavarpu ja kaivonkatsonta

FM Olli Hokkanen

Etnografinen haastattelututkimus

Syyslukukausi 2024

Historian ja etnologian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

SISÄLTÖ

1	TAIKAVARPU JA KAIVONKATSONTA - TAUSTAA	
	TUTKIMUKSELLE.....	3
1.1	Taikavarpu historiallisissa lähteissä.....	4
1.2	Miten ja miksi taikavarpua on käytetty Suomessa	6
1.3	Kritiikki taikavarvun käyttöä kohtaan	7
2	HAASTATTELUTUTKIMUS JA TAIKAVARVUN KÄYTTÖ.....	10
2.1	Taikavarvun taitajan Kari Rautiaisen haastattelu	10
2.2	Taikavarvun testaus	11
3	POHDINTA.....	14
	LÄHTEET	16

1 TAIKAVARPU JA KAIVONKATSONTA - TAUSTAA TUTKIMUKSELLE

”Kaikki kaivon tekisi, vaan ei tiedä paikkaa mihin” (Nurmes). (Vilkuna 1951)

Tässä haastattelu- ja havainnointitutkimuksessa kyse on perinteentutkimuksesta ja perinteen tallentamisesta. Tutkielmassa ei oteta kantaa ilmiön todistettavuuteen nykyisen luonnontieteellisen käsityksen mittapuulla. Itse en varsinaisesti usko kyseiseen ilmiöön, kaivonkatsontaan, eli suhtautumiseni ei ole täysin objektiivinen. Mutta taikavarpu ilmiönä osana kansanperinnettä on minua pitkään kiinnostanut. Sukuni kesämökin kaivon on maineikas kaivonkatsoja käynyt aikanaan katsomassa, ja hyvin siitä vettä on tullut.

Taikavarpuun ilmiönä liittyvät lähteet ovat usein vähintäänkin epäilyttävät, joten käsittelen ilmiötä sellaisena kuin se näyttäytyy historiallisessa kontekstissa peilaten ilmiötä nykypäivään, ilman mitään ennakkoasenteita. Kansanperinteen tutkimuksessa tallennetaan kulttuuria, eikä yritetä todistaa ilmiötä todeksi tai epätodeksi.

Kansanperinteessä viitataan usein käsitteeseen väki tai voima, eli joillakin henkilöillä on ollut väkeä tehdessään perinteen mukaisia rituaaleja tai toimenpiteitä. (Holmberg 1916, s. 7) Esimerkiksi hyvä seppä on saattanut hallita tulen väkeä takoessaan pajassaan tarvekaluja.

Uno Holmberg (Harva) kertoo teoksessaan Jumalauskon alkuperä seuraavasti: ”Edellistä sielu-uskoa nimitämme väkiuskoksi syystä, että suomalainen taikuri sanoo kaikkialla luonnossa piilevää sielullista voimaa **väeksi** (=voima). Kuolleen jäännöksissä, luissa ja ruumiinmullassa piilee kalmanväki, maassa maanväki,

metsässä ja metsäneläimissä metsänväki, vedessä ja sen asujamissa vedenväki, tulessa tulenväki, rauta-aseessa raudanväki.” (Holmberg 1916, s. 7-8)

Kansanperinteen kannalta voisi jopa sanoa, että taikavarvun käyttäjä on yhteydessä väkeen, joka sitten saa varvun taipumaan.

1.1 Taikavarpu historiallisissa lähteissä

Yksi ensimmäisistä kirjallisista lähteistä, joissa taikavarpu mainitaan, on Georgius Agricolan latinaksi kirjoittama teos ”*De Re Metallica*” vuodelta 1556 (englanninkielinen käännös Hoover & Hoover, 2011). Hoover & Hoover kertovat, että Agricolan teos on varhaisin historiallinen lähde, jonka he ovat löytäneet taikavarvun (*divining rod, engl.*) käytöstä mineraalien tai veden etsinnässä.

Georgius Agricola kertoo alkuperäistekstissään (käännös Hoover & Hoover, 2011):

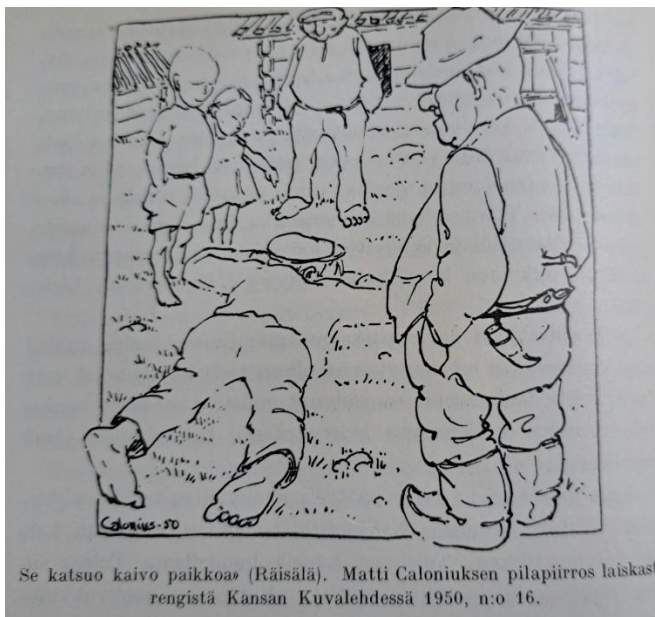
The wizards, who also make use of rings, mirrors and crystals, seek for veins with a divining rod shaped like a fork; but its shape makes no difference in the matter, – it might be straight or of some other form – for it is not the form of the twig that matters, but the wizard's incantations which it would not become me to repeat, neither do I wish to do so. The Ancients, by means of the divining rod, not only procured those things necessary for a livelihood or for luxury, but they were also able to alter the forms of things by it; as when the magicians changed the rods of the Egyptians into serpents, as the writings of the Hebrews related; and as in Homer.

Georgius Agricolan tekstissä mainitaan taikavarvua käytettävän noidan tai velhon apuvälineenä. Taikavarvun ei ole edes tarpeen olla tietyn muotoinen, vaan velhon, tai siis varvun käyttäjän, loitsut aiheuttavat halutun tuloksen. Agricolan mukaan taikavarvua tai taikasauvaa saatettiin käyttää oman elintason parantamiseen, tai jopa esineiden muodonmuutokseen. Agricola viittaa jopa Egyptin kukoistuksen aikaisiin juutalaisiin kirjoituksiin ja Kreikan mytologiaan. Suomalaisissa lähteissä tämä maaginen osuus on jäänyt vähemmälle huomiolle.

Kustaa Vilkunan mukaan taikavarvun käyttö kaivonkatsontaan on Suomessa vasta 1800-luvun lopulla levinnyt tapa. Vilkuna kertoo, että jo 1940- ja 1950-luvuilla Suomessa käytiin aiheesta kiivastakin polemiikkia: ”väittelijöinä esiintyivät sekä maakunnan kuulut vesisuonten löytäjät, että leuanväkevyydestään tunnetut risu-uskon vastustajat.” (Vilkuna 1951, s. 168)

Vilkunan mukaan muistot taikavarvun käytöstä Keski-Euroopassa ulottuvat ainakin tuhannen vuoden taakse. Keskiajalla maahan kätkeytyneiden arvojen etsimisestä muodostui ”tiede”, jonka tärkeimpänä välineenä oli *virgula divina*, eli jumalainen varpu. Tuolloin tärkeimpinä etsintäkohteina olivat maan alla sijainneet metallisuonet, kätkeytyneet aarteet ja jopa pyhänjäännökset. Ruotsin kielellä taikavarpu oli nimeltään *slagruta*, ja saksaksi *Schlagrute*. Vesisuonten ja lähteensilmien etsiminen oli toisarvoisella sijalla. (Vilkuna 1951, s. 170)

Vilkunan mukaan kansanperinne kertoo, että henkilö saattaa torkkueessaan aistia hyvän kaivonpaikan, tai että hän aistii uupumista vesisuonen kohdalla. Tämä aihe on jäänyt elämään leikkillisissä sananparsissa, joiden merkitystä voi olla vaikea ymmärtää.

Se katsuo kaivo paikkoaa (Räisälä). Matti Caloniuksen pilapiirros laiskastarengistä Kansan Kuvalehdessä 1950, n:o 16.

Kuva 1. Piirros väsyneestä kaivonkatsojasta. (Vilkuna 1951, s. 174)

1.2 Miten ja miksi taikavarpuja on käytetty Suomessa

Yhteisön paikalleen asettuessaan oli usein pakko tehdä kaivo, mikäli lähellä ei sattunut olemaan esimerkiksi runsasvetistä lähdettä. Kaivon rakentaminen vaati paljon fyysistä työtä, mutta se oli elintärkeää yhteisön veden saannin varmistamiseksi. Toivo Vuorela kertoo, että Pohjois-Virossa kylä saattoi asiakirjatietojen mukaan muodostua hyvän kaivon ympärille jo 1200-luvulla. (Vuorela 1975, s. 300)

Ennen mekaanisia koneita kaivot kaivettiin käsin, mikä oli työlästä ja aikaa vievää. Oli siis tärkeää pyrkiä löytämään otollinen paikka kaivolle ennen kuin alettiin urakoimaan, jolloin taitava kaivonkatsoja oli tarpeen. Pyrkimys oli löytää kohta, jossa pohjaveden tiedettiin olevan lähellä pintaa.

Kaivaminen tehtiin lapiolla ja muilla käsityökaluilla, kuten kuokalla. Kaivajat kaivoivat syvän kuopan, joka ulottui pohjaveteen asti. Tämä työ saattoi kestää viikkoja, jopa kuukausia riippuen maaperän kovuudesta ja kaivon syvyydestä. Kun kaivo oli tarpeeksi syvä, sen seinät vahvistettiin esimerkiksi kivillä, tiilillä tai puulla estämään maan sortuminen. Irtokannen sijasta voitiin kapea-aukkoisen kaivo peittää männynlatvukseen olkisteistä kudotulla tukolla, eli niin sanottu kaivonhatulla. (Vuorela 1975, s. 301)

Veden hakeminen kaivolta oli tyypillisesti naisten raskaimpia töitä. Etenkin karjatalous kulutti päivittäin vettä runsaasti. Vanhoja vedenkantolaitteita olivat *äm-mänlänget* eli *kahlu*, niskaan ja olkapäihin tukeutuva kannin jonka molemmissa päissä oli vesisankoa varten kiinnitetty koukku. Vuorelan mukaan miehet tyypillisesti osallistuivat veden hakuun vain silloin, kun sen kuljetukseen oli käytettävä hevosta, rekeä ja vesitynnyriä. (Vuorela 1975, s. 301)

1920-luvulla alettiin Suomessa valmistamaan valettuja betonirenkaita, jotka asetettiin kaivon seinämiä pitkin estämään kaivon seinämien sortumista. (Elementtisuunnittelu Oy, 2024) Tässä vaiheessa kaivon kaivamiseen oli käytössä myös

koneita, jotka merkittävästi helpottivat kaivuu-urakkaa. Silti kaivon otollinen paikka oli syytä selvittää ennen kaivamista, ja tähän taikavarpuu on käytetty jopa näihin päiviin saakka. Kaivon paikkaa saatettiin myös yrittää päätellä esimerkiksi puiden kasvulla. Kuusi levittää juurensa leveälle, kun taas männyn juuret porautuvat syvälle. Mänty kenties kasvaa hyvin paikassa, missä pohjavesi on syvemmällä kuin aivan maan pinnassa, ja veden saanti on paremmin turvattu ympäri vuoden.

Kustaa Vilkunan mukaan kansanmuistissa on useita maanalaisten vesilähteiden merkkejä. Karjalasta on saatu ohje, että kaivo on tehtävä maan taitteeseen rinteen alle, missä sora vaihtuu saveksi. Muita merkkejä ovat muun muassa pajupensaat, rahkasammal, tai leskenlehdet. Myös kohdat, missä kivet pysyvät kosteina eli hikoilevat, ja syyshallojen aikaan viimeiseksi jäätyvät kohdat voivat olla otollisia kaivonpaikkoja (Vilkuna 1951, s. 172)

Suomen ympäristökeskus on vuonna 2008 julkaissut kattavan ohjeistuksen kiinteistöjen kaivon paikan kartoitukseen. Ohjeen mukaan maaperätutkimus tehdään rengaskaivonpaikkaa tutkittaessa maastotarkastelun havaintojen perusteella. Tyypillinen rengaskaivon paikan määrittystapa on lyönti- tai tärykairaus, jonka avulla saadaan tietoa maapeitteen paksuudesta, tiiveydestä ja maalajin laadusta sekä alustava arvio pohjaveden pinnan tasosta. (Hatva ym., 2008)

Ymmärrettävästi, Suomen ympäristökeskus ei ohjeista käyttämään taikavarpuu kaivon paikkaa kartoitettaessa.

1.3 Kritiikki taikavarvun käyttöä kohtaan

Kaivonkatsontaan ja taikavarpuun löytyy verkosta mitä kummallisimpia tarinoita ja väitteitä, joiden taustalla vaikuttaa olevan esimerkiksi äärikristillisuus, UFO-uskovaisuus tai skeptisismi. Tämän tutkielman lähdeaineiston olen pyrki-

nyt pitämään varsin suppeana. Ilmiöön uskovien ja ääriskeptikoiden välisen dialogin analysointi ei palvele tämän tutkimuksen tavoitteita, mutta silti lyhyesti käsittelen myös näitä näkökulmia.

Yleisradion vuonna 2016 (YLE 2016) julkaistun artikkelin mukaan taikavarvun on perimätiedon mukaan kerrottu osoittavan kaivonkatsojalle paikan, mikäli maan alta löytyy vettä. Maanalaisten vesisuonien on Suomessakin uskottu liittyvän mystiseen maasäteilyyn. Tähän tarinaan liittyivät myös neuvostogeologit, jotka löysivät Sumiaisista masentavan vaikutuksen keskuksen, mukana oli myös henkiparantaja. Artikkelissa kerrottiin seuraavaa:

”Kansanedustaja ja maanviljelysneuvos Mauno Pohjonen (kesk.) profiloitui 1970-luvulla eri tiedotusvälineissä Suomen perehtyneimpänä maasäteilyn kartoittajana. Itseoppinut kaivonkatsoja oli ottanut vesisuonien ja maasäteilyn arvoituksen ratkaisemisen elämäntehtäväkseen.”

Innostus maasäteilyyn, jonka otaksuttiin olevan myös taikavarpu-ilmion taustalla, heijastui myös yliopistomaailmaan:

”Vuonna 1977 maasäteilystä kiinnostuivat myös Oulun kansanterveyslaitoksen tiedemiehet. Laitokselta otettiin Mauno Pohjoseen yhteyttä ja hän vieraili laitoksella luennoimassa. Oulun yliopistolla ehdittiin perustaa erityinen maasäteilytyöryhmä, ennen kuin tieto vuoti tiedotusvälineisiin.” (YLE 2016)

Oulun yliopistossa on jopa hylätty mittaustekniikan alan väitöskirja maasäteilyyn liittyvän tutkimuksen alueelta (Skepsis 2012). Taikavarpuun skeptisesti suhtautuvaa materiaalia on runsaasti. Mutta rajaan pääosin tämän keskustelun tämän tutkielman ulkopuolelle, koska kyseessä on siis kulttuuriperinnön tallentamiseen liittyvä pienimuotoinen tutkimus.

Voidaan todeta, että nykyisen luonnontieteen mittapuulla maasäteilyllä tai taikavarvulla ei ole juurikaan todistusarvoa mikä olisi ilmennyt empiirisissä kokeissa, eli kyse on lähinnä uskomustieteestä.

2 HAASTATTELUTUTKIMUS JA TAIKAVARVUN KÄYTTÖ

2.1 Taikavarvun taitajan Kari Rautiaisen haastattelu

Haastattelin Siilinjärven Monninkylässä 27.9.2024 Kari Rautiaista, jonka olin kuullut taitavan taikavarvun käytön kaivonkatsonnassa. Tämä haastattelu on tehty kirjallisten muistiinpanojen pohjalta, en nauhoittanut haastattelua.

Ammatiltaan haastatteluhetkellä 63 vuoden ikäinen Rautiainen on nuohooja, mutta hän korjaa myös autoja omalla pajallaan. Hän on parikymmentä kaivonpaikkaa käynyt katsomassa (kesämökkejä ja omakotitaloja), joihin kaivo on sitten rakennettu. Rautiaisen mukaan ainakin 1970-luvulle asti oli tavallista, että kyvykkääksi tiedetty kaivonkatsoja pyydettiin paikalle, kun oli tarkoitus kaivoa alkaa tekemään. Vielä 1990-luvulla näin usein tehtiin, eikä se tavatonta ole tänäkään päivänä.

Siilinjärven Monninkylällä ja lähitienoilla oli vielä kymmeniä vuosia sitten useita kaivonkatsojia, mutta niistä on jo aika jättänyt. Rautiainen ei osannut lähitienoilta nimetä ketään toista taikavarvun käyttäjää.

Rautiainen kertoi, että oli noin 10-vuotiaana ensimmäisen kerran tutustunut taikavarvun käyttöön. Silloin Monninkylällä asui Pekka Rötkin, joka oli kyvykäs ja maineikas varvunkäyttäjä. Rötkin käytti myös kuparilankaa hyvän kaivonpaikan katsomiseen, ja saattoi käyttää jopa rautakankea otollisen paikan löytämiseen. Rötkin opasti Kari Rautiaisen varvun käyttöön.

Kari Rautiaisen isä, Esko Rautiainen, neuvoi lisää varvun käytöstä. Rautiaisen mukaan varvun käytön "taika" kulkee osittain suvussa, vaikka kaikki eivät kyseistä taitoa hallitse. Rautiaisen sisarukset osaavat vastaavan taidon, ainakin halutessaan. Koska taikavarvun käyttöä pidetään nykyään usein "hölynpölynä" tai

humpuukina, eivät monet sitä viitsi mennä tekemään tai ainakaan asiasta mitään kertomaan, vaikka tietäisivät osaavansa kyseisen taidon.

Kysyessäni, onko Rautiainen pyrkinyt siirtämään taitoa eteenpäin nuoremmille sukupolville, hän kertoi, että on ainakin omille lapsilleen näyttänyt miten varpua käytetään. Innostus ei välttämättä ole kovin suurta ollut.

Rautiainen ei osannut sanoa, onko kyseessä luonnontieteellinen vai ylimaallinen ilmiö. Jotenkin ihmeellisesti varpu vain taipuu vesisuonen kohdalla. Sinänsä varvun käyttämiseen ei liity mitään rituaaleja; tarvitaan vain tuoreesta pajusta katkaistu Y-mallinen karahka, jolla sitten rauhallisesti kävellen lähdetään kartoittamaan otollista paikkaa. Rautiaisella ei omien sanojensa mukaan ole sen kummempaa suhdetta muinaisuskoon, eikä myöskään kristilliseen kirkkoon.

2.2 Taikavarvun testaus

Kokeilimme taikavarvun käyttöä Kari Rautiaisen opastuksella 27.9.2024 Siilinjärven Monninkylällä. Koeasetelma oli hieman huono, koska tiesimme, että kyseisessä kohdassa kulkee vesiputki. Aikataulusyistä varpua ei testattu metsässä, tuntemattomassa maastossa. Rautiainen oli käynyt veistämässä samana aamuna pajusta varvun, jota sitten testattiin.

Kuva 2. Taikavarpu.

Kuva 3. Varpumestari Kari Rautiainen.

Tällä tilanteessa taltioimallani videolla Kari Rautiainen käyttää itse varpua, ja kyllähän se varpu näyttää taipuvan: <https://youtube.com/shorts/mCkdzSd-hWA?feature=share>

Yleensä näissä kokeissa epäillään, että varvun käyttäjä jotenkin taivuttaa sormilaan tai ranteellaan varpua. En ainakaan itse sellaista havainnut, vaikka vierestä katsoin. Ohuen varvun taivuttaminen Y-muotoisen karahkan ohuista päistä, kuten tallenteilla näkyi, olisi varmaankin varsin haasteellista. Tietenkään tämä ei ole sinänsä mikään todiste ilmiön todistettavuudesta.

Testaukseen osallistunut rakennusinsinööri Simo Taskinen oli varsin epäileväinen varvun taipumiseen, mutta testatessaan varpua, varpu taipui hänenkin käsissään. Taskinen kommentoi videolla osuvasti: *"Mutta kun minä en tee mitään, se vaan vettää!"*, hieman epäuskoinen ilme naamallaan.

<https://youtu.be/d69mu33uXv4>

Rakennusinsinööri Taskisen reaktio oli mielestäni mielenkiintoinen. Hän oli ennakko-odotuksistaan huolimatta vilpittömästi hämmästynyt siitä, miten varpu käyttäytyi tilanteessa. Varpu siis voimakkaasti taipui, vaikka Taskinen itse sanoi, että ei sitä mitenkään yrittänyt taivuttaa, tai edes siihen olisi pystynyt. Olen taipuvainen uskomaan tässä Taskisen kertomaa, mitään syytä muun puhumiseen ei hänellä ollut.

Itse yritin saada varpua toimimaan siinä onnistumatta. Ilmeisesti minussa ei ollut riittävästi väkeä tai voimaa tähän toimeen. Tosin, kun Rautiainen otti ranteestani kiinni pidellessäni varpua, niin jotenkin oudosti varpu alkoi taipumaan. Tälle en osaa antaa mitään selitystä. Kuten aiemmin todettu, ei edes varvun käytön opas-taja Rautiainen osannut sen kummemmin selittää miksi varpu taipuu, tai miksi se joillakuilla toimii ja toisilla ei. Tämän, kuten monet muutkin oudot ja selittämättömät asiat ja ilmiöt jätän lukijan oman harkinnan varaan.

3 POHDINTA

Tässä haastattelututkimuksessa ei haettu luonnontieteellistä selitystä taikavarvun käytölle, vaan luotiin tiivis katsaus ilmiön historiaan ja dokumentoitiin ja testattiin taikavarvun käyttöä nykypäivänä.

Aivan kokonaan taikavarvun käyttöä ei ole Suomessa unohdettu, esimerkiksi YouTubesta löytyy Suomessa tehty tallenne varvun käytöstä vuodelta 2021. (<https://www.youtube.com/watch?v=usGjpKYISCs> (haettu 2024, 10. loka-kuuta).

Taikavarpua on Suomessa käytetty ainakin parisataa vuotta, kenties pidempäänkin. Sitä, miten varvun käyttö on Suomeen levinnyt, eivät käyttämäni lähteet kerro. En tässä tutkielmassa ota kantaa siihen, onko varvun käyttö otollisen kaivon paikan etsinnässä mitenkään varma keino siitä, että sen avulla hyvä kaivon paikka löytyy. Varmuudella voidaan sanoa, että taikavarpua on käytetty varsin pitkään kaivonkatsonnassa Suomessa, ja se on ehdottomasti osa suomalaista kansanperinnettä. Ainakaan tässä haastattelututkimuksessa ei taikavarvun käyttöön liittynyt mitään rituaaleja, loitsuja tai vastaavia maagisia elementtejä. Pajusta vain sopiva varpu käytiin leikkaamassa ja alettiin vesisuonta katsomaan.

On otettava huomioon sekin mahdollisuus, että tämänhetkinen luonnontiede ei aivan kaikkea pysty selittämään. Harva on nykyään sitä mieltä, että Aurinko kiertää maata tai että maa on litteä, mikä oli täysin hyväksytty selitys 1500-luvulla. Luonnontiede siis kehittyy jatkuvasti, joten miksipä eivät nyt ylimaallisena pitämämme ilmiöt voisi jossain vaiheessa olla luonnontieteellisesti selitettävissä joskus tulevaisuudessa?

Tässä pienimuotoisessa tutkielmassa oli tavoitteena tallentaa ja dokumentoida osa katoavaa kansanperinnettä, taikavarvun käyttöä ja kaivonkatsontaa. Mieles-

täni kansanperinteen tallennus on hyvin tärkeä osa kansallisen identiteetin säilyttämistä. Suomalaisen kansankulttuurin, sen kielen ja perinteiden säilyttäminen vähintäänkin historiallisessa muistissa on ensiarvoisen tärkeää globalisoituvassa maailmassa. Tämä koskee myös esikristillisen ajan suomalaista kulttuuria, ainakin siltä osin kuin sitä enää pystytään keräämään ja tallentamaan.

LÄHTEET

- Hatva T., Lapinlampi T., Vienonen S. *Kaivon paikka. Selvitykset ja tutkimukset kiinteistön kaivon paikan määrittämiseksi*. Suomen ympäristökeskus 2008.
<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/b147dec4-234c-464b-ad24-2cf41d15df7a/content> (haettu 11.10.2024)
- Holmberg (Harva), U. (1916). *Jumalauskon alkuperä*. Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Hoover, H. C., Hoover H. H. (2011) *The Project Gutenberg EBook of De Re Metallica, by Georgius Agricola*. <https://www.gutenberg.org/files/38015/38015-h/38015-h.htm> (haettu 11.10.2024)
- Elementtisuunnittelu Oy. *Elementtirakentamisen historia*.
<https://www.elementtisuunnittelu.fi/valmisosarakentaminen/elementtirakentamisen-historia> (haettu 11.10.2024)
- Skepsis Ry (2012). *Taikavarvulla tohtoriksi?* https://www.skepsis.fi/lehti/2012/Skeptikko-2012-2_Taikavarvulla_tohtoriksi.pdf (haettu 11.10.2024)
- Vilkuna, K. *Kaivonkatsoja kansanperinteessä*, julkaisussa: Kalevalaseuran vuosikirja 31 (1951)
- Vuorela, T. *Suomalainen kansankulttuuri* (1975)
- YLE. *Epäilyttävää maasäteilyä ei ole todistettu vaikka taikavarvun väitetään sitä havaitsevan*. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/02/05/vaarallista-maasateilya-ei-ole-todistettu-vaikka-taikavarpu-sen-havaitseekin> (haettu 11.10.2024)